

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С ТЪЖДЕСТВЕНА И СХОДНА НОМИНАЦИЯ В НОВОГРЪЦКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Румен Рикевски

Abstract: This report is a brief comparison of phraseologisms with identical and similar nomination in modern Greek and Bulgarian language, after reporting semantics are divided into full, partial and false phraseological equivalents. Examples are given as well as narrow and as the broad concept of the limits of phraseology.

Keywords: phraseologisms, nomination, full equivalence, partial equivalence

Едно от основните значения на термина фразеология е наука, която е дял от лексикологията и се занимава с изучаването на фразеологичния състав на езика. Фразеологизмите са основният обект на фразеологията и образуват фразеологичния фонд на езика, който представлява неговата най-самобитна, колоритна, неповторима и екзотична съставна част. Фразеологизмите, заедно с лексемите и собствените имена, са универсални езикови единици, тъй като са налични във всеки език.

Фразеологията е сравнително млада наука и се отличава с такава неопределеност, неустойчивост и многообразие в теорията, разбирането и третирането на своя обект, фразеологизмите, каквито не се срещат може би в никой друг дял на езикознанието. Проблематиката на фразеологията се отнася до нейните граници и обем, до характера, същността, семантичните особености и класификацията на фразеологизмите. Най-общо фразеологичните концепции могат да се разделят на две големи групи: широко и тясно схващане за фразеологията, като на тази база се определят по-широки или по-тесни граници на фразеологичния фонд.

Характеристиките на фразеологичните единици, които са универсални и се споделят от привържениците и на двете теории са многословност (участват най-малко две думи), устойчивост и въз-

производимост (намират се в речниковия запас на носителите на езика) и идиоматичност (значението им е преносно). Учените, които принципно са привърженици само на тази концепция се причисляват към тясното схващане за фразеологията. Аз също споделям това становище, но за целите на настоящия доклад ще посоча и някои примери, които са от широката концепция. Привържениците на това по-широко схващане причисляват към горните фразеологизми и такива словосъчетания, които имат обща характеристика, че в някаква степен цялостното им значение съдържа значението на един или на всички свои компоненти.

Фразеологизмите с тждествена номинация имат пълно лексикално съответствие, а фразеологизмите със сходна номинация имат незначителни лексикални различия, свързани с категориите определеност/неопределеност, число, преходност/непреходност или с използването на синоними, които имат леко семантично отклонение. На тази база, когато е налице семантична еднаквост както в денотативен, така и в конотативен аспект, говорим за пълна еквивалентност. При многозначните фразеологизми от двата езика, когато има семантична еднаквост само в някои от значенията им, говорим за частична еквивалентност. И накрая, ако има разлика в семантичен план, тогава е налице лъжлива еквивалентност, която е една от най-трудните и коварни за превод материи, даваща възможност за неточно или погрешно съотнасяне. Чрез съпоставянето на напълно еквивалентните фразеологизми се откроява големият им брой и близостта на двата езика в лингвокултурологичен план, въпреки принадлежността им към различни езикови семейства.

Лексикографските издания от най-различно естество изобилстват от обичайни словосъчетания с изцяло или частично пряко значение. Според широката концепция тези словосъчетания се причисляват към фразеологизмите, като могат да се обособят следните типове, въпреки, че нерядко те се припокриват:

- съставни названия и термини с пряко значение:
 - ἀγνωστῆς ταυτότητας ἰπτάμενο ἀντικείμενο* (ΑΤΙΑ) – *неидентифициран летящ обект* (НЛО)
 - αγοραστική τιμή* – *пазарна стойност*
 - αιθέριο έλαιο* – *етерично масло*

ομάδα αίματος – кръвна група
τράπεζα αίματος – кръвна банка
πίεση αίματος – кръвно налягане
ακαδημαϊκό έτος – академична година
ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) – брутен вътрешен про-
дукт (БВП)

σιδηροδρομική γραμμή – жп линия
ιατρικό / траπεζικό απόρρητο – лекарска / банкова тайна
γρήγορο φαγητό – бързо хранене
φανερή / μυστική δημοπρασία – явен / таен търг
πρόγευμα / γεύμα / δείπνο εργασίας – работна закуска /
обяд / вечеря

– клишета – стереотипни фрази с пряко значение:

σώος και αβλαβής – здрав и читав
άγνωστο θέμα / κείμενο – непозната тема / текст
το αδύνατο σημείο – слабото място
σε γενικές γραμμές – в общи линии
κάνω (σε κάποιον) τον βίο αβίωτο – правя (на някого) жи-
вота непоносим
αγνοείται η τύχη (κάποιου) – съдбата (на някого) е в неиз-
вестност
αφαιρώ τη ζωή (από κάποιον) – отнемам живота (на
някого)
αφήνω (κάποιον) στην ησυχία του – оставям (някого) на
спокойствие
γυρίζω (κάτι) στο αστείο – обръщам (нещо) на майтап
δείχνω τον καλύτερο εαυτό μου – показвам най-доброто
от себе си
έχω στη διάθεσή μου – имам на разположение
είμαι στη διάθεση (κάποιου) – на разположение съм (на
някого)
σε δουλειά να βρίσκομαι – на работа да се намирам
(κάτι) θέλει ακόμη δουλειά – (нещо) иска <още> работа
ανακτώ <τις> δυνάμεις <μου> – възвръщам сили <те си>
φυλάω <τις> δυνάμεις <μου> – пазя сили <те си>

ούτε στον χειρότερο εχθρό μου δεν το εύχομαι – не го пожелавам и на най-големия си враг

τι ζητάει / γυρεύει (κάποιος, κάπου) (с негативна конотация) – какво търси (някой, някъде) (с негативна конотация)

– колокации (collocations). Това са устойчиви двукомпонентни словосъчетания, в които единият компонент А е с буквалното си значение, а другият компонент В е с преносно значение, което обаче придобива само в контекста на А, т.е. в колокациите една от думите може да се употреби само в съчетание с ограничен брой други думи:

ανοιχτή επιστολή – отворено писмо

ανοιχτή κοινωνία – отворено общество

ειρωνεία της τύχης – ирония на съдбата

Αγρία Δύση – дивия запад

έξυπνα όπλα – умни оръжия

έξυπνο σπίτι – умна къща

δίνω τέλος – давам край

ρίχνω μια ματιά – хвърлям <един> поглед

δείχνω σεβασμό – показвам уважение

δίνω θάρρος – давам кураж

υποβάλλω ένσταση – депозирам възражение

παίρνω απόφαση – вземам решение

δίνω εξετάσεις – полагам изпити

– устойчиви предложно-именни съчетания със запазено значение на съставните компоненти:

еп' αγαθώ – за благо

υπό την αίρεση – при условие

άνευ λόγου και αιτίας – без причина

εξ αποστάσεως / από απόσταση – от разстояние

δια βίου – за цял живот

από το μηδέν – от нулата

άνευ αντίκρισματος / χωρίς αντίκρισμα – без покритие

εκ παιδός / από παιδί – от дете

– устойчиви сравнения, при които качеството, което се сравнява е характерно в най-висока степен за обекта на сравнение:

αργός σαν τη χελώνα – бавен като костенурка

άσπρος σαν 'τό χιόνι – бял като сняг
δυνατός σαν ταύρος – силен като бик
κίτρινος σαν το λεμόνι – жълт като лимон
κόκκινος σαν аστακός – червен като рак

– пословици:

το αίμα νερό δε γίνεται – кръвта вода не става
ένας κούκος δεν φέρνει την άνοιξη – една птичка пролет
не прави

νηστικό αρκούδι δε χορεύει – гладна мечка хоро не играе
μη αφήνεις για αύριο ό, τι μπορείς να κάνεις σήμερα – не
оставяй днешната работа за утре

το ψαρί βρομάει απ' το κεφάλι – рибата се вмирисва откъм
главата

όταν λείπει η γάτα χορεύουν τα ποντικία – когато котката
я няма мишките танцуват

– афоризми, сентенции, крилати фрази:

κάτι σάπιο υπάρχει στο βασίλειο της Δανιμαρκίας – има
нещо гнило в Дания

ο βασιλεύς απέθανε, ζήτω ο βασιλεύς – кралят е мъртъв,
да живее кралят

και οι τοίχοι έχουν αυτιά – и стените имат уши

ό,τι λάμπει δεν είναι χρυσός – не всичко, което блести, е злато
η τύχη βοηθάει τον τολμηρό – съдбата помага на смелите
τα μάτια είναι ο καθρέφτης της ψυχής – очите са огледало
на душата.

Както се вижда, според широкото схващане тези типове фразеологизми изобилстват с примери, които имат еднакви или сходни номинации и пълна еквивалентност в новогръцкия и българския език.

За нас представляват интерес фразите с преносно значение, които попадат в границите на тясната концепция. Сред тях се съдържа една голяма група идентични фразеологизми, които представляват интернационални (международни) фразеологизми, характерни са за почти всички съвременни европейски езици и водят началото си от Библията, митологията, различни легенди и предания, исторически факти и събития, класически литературни произведения и др.:

το άλφα και το ωμέγα – алфата и омегата ‘всичко най-важно, същината’

ανοίγω το κουτί της Πανδώρας – отварям кутията на Пандора ‘предизвиквам беди, нещастия, злини’

ανάμεσα στη Σκύλλα και στη Χάρυβδη – между Сцила и Харибда ‘между две злини’

γόρδιος δεσμός – гордиев възел ‘заплетена и трудно разрешима задача; сложен и почти неразрешим въпрос’

λύνω / κόβω το γόρδιο δεσμό – развързвам / разрязвам / разсичам гордиевия възел ‘разрешавам заплетена и трудно разрешима задача; намирам изход от крайно сложно положение’

δαμόκλειος σπάθη – дамоклев меч ‘надвиснала голяма опасност, която непрекъснато застрашава някого’

βρίσκομαι / είμαι στον έβδομο ουρανό – намирам се / съм на седмото небе ‘много съм щастлив, доволен’

το κέρα της Αμάθειας – рог на изобилието ‘голямо богатство, изобилие, благоденствие’

διαίρει και βασιλεύει – разделяй и владей ‘(употребява се като формула за управление, която включва предизвикване на разногласия, разкол сред подвластните)’

φωνή βοώντας εν τη ερήμω – глас <въпийоци> в пустиня / глас в пустинята ‘напразен зов за нещо, призив, на който никоой не се отзовава, мнение или забележка, на които никоой не обръща внимание’

κροκοδείλια δάκρια – крокодилски сълзи ‘престорени сълзи на мъка, лицемерен плач; лицемерно съчувствие’

το άλας της γης – солта на земята ‘най-ценната, активна, творческа част на обществото’.

Освен интернационалните фразеологизми, които са особено характерни за художествения стил, най-голяма е групата на актуалните в момента фразеологични словосъчетания, които се отнасят към градския тип общуване, препращат към реални на модерната култура, клонят към най-експресивно обогатените нива на разговорния стил и в една доста висока степен също са разпространени в съвременните европейски езици. До момента, от ексцерпирания и обработен корпус от 620 гръцки фразеологизма, съм регистрирал 229 случая на пълна или частична еквивалентност с български фрази. За настоящия

доклад ще посоча примерите, които започват с първите две гръцки букви **α** и **β**:

άγνωστα νερά – **непознати води** ‘действия, дейности, постъпки, които крият неизвестност, опасност’

απ’ άκρη σ’ άκρη – **открай докрай** ‘изцяло’

από στόμα σε στόμα – **от уста на уста** ‘от човек на човек (за някаква интересна информация, която се предава от един човек на друг)’

άσπρη μέρα – **бял ден** ‘добро, спокойно, щастливо съществуване’

αγγίζω την καρδιά (κάποιου) – **докосвам сърцето** (на някого) ‘разчувствам, трогвам, развълнувам дълбоко някого’

αγγίζω τις ευαίσθητες χορδές (κάποιου) – **докосвам найтънките струни** (на някого) ‘разчувствам, трогвам някого с думи, музика, жестове’

αίρω την αυλαία – **вдигам завесата** ‘откривам, разкривам нещо скрито, което се пази в тайна и което обикновено представлява обществен интерес’

ακονίζω τα δόντια μου – **точа си зъбите / точа зъби** ‘готвя се да ям нещо, което много обичам’

αλλάζω αέρα / τον αέρα – **сменям въздуха** ‘отивам на друго място с цел лечение, разтоварване и т.н; сменям обстановката’

ανάβω την πίπα της ειρήνης – **запалвам лулата на мира** ‘помирявам се с някого’

ανακατεύομαι στα πόδια (κάποιου) – **мотая се в / из краката** (на някого) ‘преча, бъркам се в работата на някого’

ανοίγω / скаλίζω / ξύνω παλιές πληγές – **отварям / дълбая / човъркам стари рани** ‘напомням за някакъв позабравен болезнен проблем’

ανατέλλει το άστρο μου – **изгрява ми звездата** ‘ставам прочут, известен’

ανεβάζω στα ουράνιο (κάποιου) – **издигам до небесата** (някого) ‘прекалено много хваля, възхвалявам, превъзносям някого’

ανοίγω ένα στόμα – **отварям една / едни уста** ‘започвам да говоря много и безцеремонно, дръзко, започвам да се карам, да нападам някого’

ανοίγω νέα σελίδα – **отварям / откривам нова страница**
'скъсвам напълно с миналото, започвам нов живот'

ανοίγω τ' αφτιά μου – **отварям си ушите** 'слушам внимателно'

ανοίγω τα μάτια (σε κάποιον) – **отварям очите** (на някого)
'карам някого да види истинското положение, действителността, помагам му да престане да се заблуждава в нещо'

ανοίγω την καρδιά / την ψυχή μου (σε κάποιον) – **отварям сърцето си / душата си** (пред / на някого) 'споделям чувствата, мислите, преживяванията си с някого, казвам му всичко, което ме измъчва'

ανοίγω τον δρόμο (σε κάποιον) – **проправям / разчиствам пътя** (на някого) 'премахвам всички пречки пред някого и му давам възможност да действа, за да постигне някаква цел, да се развива'

ανοίγω το στόμα μου – **отварям си устата / отварям уста**
'1. говоря; започвам да говоря, проговорвам; 2. казвам нещо (обикн. лошо), което съм премълчавал; издавам нещо тайно, поверително, което е трябвало да крия'

άνοιξε τα μάτια / τα στραβά σου – **отвори очи / си очите**
'виж действителността, истинското положение; престани да се заблуждаваш за нещо'

ανοίγω τα χαρτιά μου – **откривам / разкривам си картите**
'разкривам какво мисля, показвам си намеренията'

από το στόμα σου και στου Θεού τ' αφτί – **от твоите уста в божии уши** 'като отговор, когато се пожелава нещо хубаво) дано се сбъдне'

από το άλφα (αρχίζω) – **от а, бе** (започвам) 'съвсем отначало'

αστράφτω μια (κάποιου) – **светвам един** (на някого) 'удрям шамар на някого'

αυτά πήγαινε να τα πουλήσεις σε άλλον / άλλου – **тези върви да ги продаваш на друг / другаде** 'намери си друг да го лъжеш, мамиш, мене не ще успееш да ме излъжеш'

αυτό το έργο το έχω δει / ξαναδεί – **този филм <вече> съм го гледал** 'сблъсквал съм се с нещо, нещо ми се е случвало и преди и знам какво най-вероятно ще последва'

αφήνω στα μισά του δρόμου (κάτι, κάποιου) – **оставям на сред пътя** (нещо, някого) '1. не доизкарвам докрай нещо започнато; 2. не давам възможност на някого да завърши нещо започнато'
αφήνω στον τόπο (κάποιου) – **оставям на място** (някого) 'убивам някого на момента'

αφήνω τη σφραγίδα / τη στάμπα μου (σε κάτι, κάποιου) – **оставям <дълбок> отпечатък** (върху нещо / някого) 'оказвам силно влияние върху нещо или някого'

αφήνω κατά μέρος (κάτι) – **оставям настрана** (нещо) 'захвърлям, пренебрегвам, изоставям, не вземам под внимание нещо'

βάζω στη θέση του (κάποιου) – **слагам / поставям на място<то>** (някого) 'вразумявам някого, принуждавам го да се държи както трябва, да си гледа работата'

βάζω στην άκρη – **слагам / турям настрана** 'спестявам'

βάζω τη θηλιά στον λαιμό (κάποιου) – **слагам примка<та> на врата** (на някого) 'поставям някого в лошо положение, подчинявам, заробвам някого, докарвам някого до безизходица, до отчаяние'

βάζω τη σφραγίδα μου – **слагам / поставям печат<а си>** (на нещо) 'оказвам въздействие върху нещо или някого'

βάζω το κεφάλι μου στον торβά – **слагам / турям си главата в торбата** 'излагам живота си на опасност; поемам голям риск'

βάζω το χέρι στην καρδιά – **слагам си ръката на сърцето** 'искрен съм, откровен съм'

βάζω στο χέρι (κάτι) – **слагам ръка** (на нещо) 'обсебвам, присвоявам нещо, ставам негов собственик'

βάζω ψύλλους στα αφτιά (κάποιου) – **пускам бълха в ухото** (на някого) / **пускам бълхата** (на някого) 'внушавам на някого някаква неприятна, натрапчива мисъл, която почва да го мъчи, вълнува'

βάζω ψυχή, βάζω την ψυχή μου (σε κάτι) – **влагам душа<та си>** (в нещо) 'изработвам, правя нещо, действвам с желание, с любов'

Накрая ще цитирам и няколко примера от „коварните“ лъжливи еквиваленти:

έτσι και έτσι [така и така] **горе-долу** 'нито добре, нито зле, в средно положение, по средата'. На български **<и> така и така** 'и без това, независимо от всичко'

βάζω το δάχτυλό μου [слагам си пръста] ‘намесвам се в някаква ситуация без да съм компетентен’. На български **слагам си пръста** (на нещо) / **слагам пръст** (на нещо) ‘обсебвам, присвоявам нещо’

δείχνω τα δόντια μου (σε κάποιον) [показвам си зъбите (на някого)] ‘демонстрирам пред някого своята сила, мощ’. На български **показвам си зъбите** ‘остро реагирам на някакви нападки, не се оставям да се отнасят зле с мен, да ме тъпчат’

δένω (κάτι) **κόμπο** [завързвам (нещо) на възел] ‘считам нещо за сигурно’. На български фразата **завързвам възел** ‘спестявам’ е по-скоро остаряла.

έχω μακριά γλωσσά [имаμ дълъг език] ‘говоря нахално, нагло’. На български **имаμ дълъг език / дълъг ми е езика** ‘говоря много и необмислено, често пъти неуместни, излишни неща без да се съобразявам, че мога да засегна някого’

κάνω τα γλυκά μάτια (σε κάποιον) [правя сладките / милите / нежните очи (на някого)] ‘съблазнявам някого’. На български има подобен израз **правя мили очи** (на някого), който обаче е със съвсем различно значение ‘подмилквам се, угоднича; старая се да угодя на някого, държа се внимателно с него, лаская го’.

ЛИТЕРАТУРА

Калдиева-Захариева 2005: С. Калдиева-Захариева. Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология. София: АИ „Проф. Марин Дринов”, 2005.

Ничева 1987: К. Ничева. Българска фразеология. София: Наука и изкуство, 1987.

Βλαχόπουλος 2007: Σ. Βλαχόπουλος. Λεξικό των Ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής. Αθήνα: Κλειδάριθμος, 2007.

Δημητρίου 1995: Α. Δημητρίου. Λεξικό Νεοελληνισμών, ιδιωτισμοί, στερεότυπες μεταφορές, παρομοιώσεις, λέξεις και φράσεις. Αθήνα, 1995.

Τριανταφυλλίδης 1980: Μ. Τριανταφυλλίδης. Νεοελληνική Γραμματική. ΟΕΔΒ, 1986.

Τριανταφυλλίδης 1992: Μ. Τριανταφυλλίδης. Συντακτικό της Νέας Ελληνικής. ΟΕΔΒ, 1992.